

L'escola franquista volia fer súbdits i la republicana volia fer ciutadans

**Per Sixte Moral i Reixach, mestre, director de l'escola Llebetx,
alcalde de la ciutat i diputat.**

Vilanova i la Geltrú, Canal Blau, 21 de gener de 2021

“L’escola franquista volia fer súbdits i la republicana volia fer ciutadans”

Aquestes paraules de Salomó Marquès, un dels majors experts sobre l’escola durant la república i la repressió del franquisme resumeixen perfectament la història de l’educació del segle XX al nostre país amb totes les convulsions que ha patit.

En un dia com avui, el 21 de gener de fa ara 82 anys, més o menys a aquesta mateixa hora, després de una lleugera activitat bèl·lica, amb una resistència més testimonial que efectiva per part d’alguns soldats republicans resagats que foren neutralitzats amb rapidesa i contundència, i després, també, d’algunes explosions a la fàbrica Pirelli amb voluntat de inhabilitar-la en espais no vitals i d’algunes passades dels avions franquistes i ja sense cap mena d’oposició, les tropes comandades pel llavors tinent coronel Yagüe al front del “Cuerpo del Ejército Marroquí” entraven a Vilanova i la Geltrú. En el seu llenguatge “liberaba” la ciutat i segons Puig Rovira, reproduint unes paraules de Sever Coll, ferm defensor del franquisme: *“A las diez de la noche Radio Burgos daba nuestra ciudad por tomada”*. A partir d’aquell moment tot canviava, donava un gir transcendent, de l’absència de guerra de combats formals, de la por a la violència indiscriminada de la guerra, es passava a una repressió deliberada, a una eliminació sistemàtica i ben programada de qualsevol vestigi de l’anterior època. Els franquistes ja entraven a les ciutats amb tot un seguit d’imposicions que d’alguna manera ja marcava la pauta del que després serien els quaranta anys de franquisme. A la ciutat doncs s’inaugurava una època que va ser trista, fosca, gris i bruta anorreadora de moltes iniciatives i d’una brutal repressió sistemàtica i planificada.

Durant molts anys les sirenes que marcaven la vida laboral i les alarmes antiaèries en temps de guerra sonaven recordant aquell moment: el 21 de gener. Durant anys, els entusiastes i valedors –amb el pas dels anys l’entusiasme es va anar apaivagant i cada cop eren menys- del règim franquista celebraven les seves conseqüents cerimònies excloents de tributar honors a *“los Caídos por Dios i por al Patria” amb un Presente!* Carregat d’un evident sectarisme. Els “altres”, els que havien caigut defensat la legalitat i la legitimitat de la República i s’havien oposat als colpistes i feixistes eren sistemàticament ignorats, amagats, desprestigiats i condemnat a un obligat oblit.

Però el sistema franquista no oblidava a aquells que per convicció, per voluntat, per necessitat van formar part del personal públic que van fer funcionar la República.

I un dels col·lectius que van rebre una repressió més planificada i sistemàtica des dels primers moments van ser els i les mestres. L’escola va estar en el punt de mira dels franquistes des del primer moment, la repressió va ser una autèntica croada

ideològica contra el laïcisme, la coeducació i els valors democràtics. L'educació amb el franquisme es va convertir en un instrument, per la “*espanyolización de las juventudes*”. Terme espanyolitzar que encara no fa pas massa, amb el ministre Werd al capdavant del Ministeri, encara la vam tornar a escoltar. La voluntat dels guanyadors del cop militar va eliminar la raonable dissidència i va tenir un clar reflex en una intolerància de greus conseqüències en el món educatiu.

Una de les tasques a la que es va esmerçar amb major èmfasi el regim franquista va ser l'intent de deslegitimar la República com excusa i raó per legitimar-se ells mateixos. I què millor per fer-ho que atacar el cor de l'acció republicana com va ser l'escola i desmuntar tota la ingent tasca que es van fer durant aquells anys.

El franquisme va fer una tasca per reorientar l'ensenyament basat en el *nacionalcatolicisme*, en la qual l'església va tenir un protagonisme fonamental. L'església va recuperar la seva voluntat no sols de regular la vida privada amb la seva doctrina, sinó també la vida pública amb la seva idea de l'educació allunyada de qualsevol racionalitat. Cal recordar que l'església, almenys la major part dels seus representats, van posicionar-se al costat de l'aixecament militar, al costat del cop d'estat amb la *Carta Colectiva del Episcopado a los obispos del mundo entero* defensant i beneint l'*Alzamiento*. L'església va construir un doble discurs escolar: un que pretenia demostrar que la República havia estat un desastre en la seva globalitat però especialment en matèria escolar i de valors, aquest desastre era tant sols imputable a la República; i un altre discurs contraposat, un discurs carregat d'èpica en el que es pretenia blanquejar i, justificar com una necessitat que els militars colpistes amb l'ajut de la mateixa església no van tenir una altra opció que aixecar-se perquè Espanya no acabés en l'abisme. Només cal llegir el tractament que es feia de l'aixecament a L'Enciclopèdia Escolar Edelvives. Segon Grau, editada a Saragossa en 1944, deia: “*El Ejército en cumplimiento de su sagrado deber para con Dios y con España, decidió lanzarse a su salvación. Así empezó el Glorioso Movimiento Nacional*”.

Definitiu. La mentida i al tergiversació com a mètode.

El trencament de l'ordre constitucional –curiosament tant invocat actualment per la dreta- l'aixecament il·legal, il·legítim i violent és considerat un “*sagrado deber*”, la perversió del llenguatge és tant gran com la perversió del sistema polític.

L'educació en temps de la República.

El 12 d'abril de l'any 1931, es celebraven eleccions municipals. La contundent i indiscutible victòria de les candidatures republicanes a les grans ciutats va comportar

que el dia 14 d'abril, en diverses ciutats es proclamés la República. De fet aquestes eleccions municipals es van considerar com un plebiscit sobre la monarquia i aquesta va quedar tocada de mort. El Rei sortida d'Espanya i llençava el missatge :

“Les eleccions celebrades el diumenge em revelen clarament que no tinc avui l'amor del meu poble. La meva consciència em diu que aquest desviament no serà definitiu, perquè vaig procurar sempre servir a Espanya, posat l'únic afany en l'interès públic fins a en les més crítiques conjuntures. Un rei pot equivocar-se, i sens dubte vaig errar jo alguna vegada; però sé bé que la nostra pàtria es va mostrar en tot temps generosa davant les culpes sense malícia.”

I la República començava a prendre forma, el Comitè revolucionari format per diverses personalitats dels partits republicans formen el Govern Provisional que fou presidit per Niceto Alcalá-Zamora i tingué com a ministre de *Instrucció Pública* a Marcel·lí Domingo.

I a Marcel·lí Domingo s'atribueix l'emblemàtica afirmació que **“El mestre ha de ser el primer ciutadà de la República”**.

No es tractava de generar un prelatió d'ordre, és tractava de posar de manifest que l'educació era l'eix central de la política de la República.

La República posava en el centre del debat i de la prioritat l'educació del país com el millor i major instrument de transformació de la societat. I certament a una Espanya endarrerida i ancorada en el passat li calia l'esforç transformador que una bona educació comporta.

Es tractava d'educar unes generacions amb llibertat i en llibertat, coneixement, sentit cívic i crític, de formar ciutadans amb capacitat d'intervenir en la societat per millorar-la i per treure-la de l'atàvic retard que portava fruit del caciquisme i les influències de l'església més tronada que tenia la societat espanyola. Trencar el dogma per educar i actuar des de la racionalitat.

Així ho consagrava la Constitució Republicana:

“El Servicio de la cultura es atribución esencial del Estado, y lo prestará mediante instituciones educativas enlazadas por el sistema de la escuela unificada.

La enseñanza primaria será gratuita y obligatoria.

Los maestros, profesores y catedráticos de la enseñanza oficial son funcionarios públicos. La libertad de cátedra queda reconocida y garantizada.

La República legislará en el sentido de facilitar a los españoles económicamente necesitados el acceso a todos los grados de enseñanza, a fin de que no se halle condicionado más que por la aptitud y la vocación.

La enseñanza será laica, hará del trabajo el eje de su actividad metodológica y se inspirará en ideales de solidaridad humana.

Se reconoce a las Iglesias el derecho sujeto a inspección del Estado, de enseñar respectivas doctrinas en sus propios establecimientos”

(Gaceta de Madrid. Núm. 344, art. 48, de 10 de diciembre).

Les primeres actuacions van ser emblemàtiques i amb accions concretes que venien a dignificar l'educació al país. Es va apujar el sou dels professionals, van créixer les plantilles del professorat i es van dictar un seguit de decrets que anaven en la direcció de minimitzar la influència de l'església en la vida de l'escola republicana, es van normalitzar la supressió de l'obligatorietat de l'ensenyament religiós a les aules cercant la laïcitat, la coeducació... així mateix, es van millorar les condicions dels edificis

També es promouen les missions pedagògiques amb la finalitat de fer arribar l'educació a tots els punts del territori nacional. Una iniciativa experimental que aplegà a molts dels intel·lectuals del moment amb la voluntat d'estendre el coneixement i promoure l'alfabetització en el medi rural. I per cada poble pel que passaven hi deixaven una petita biblioteca com a instrument per seguir treballant i com testimoni de la voluntat d'apropar la cultura arreu.

En un interessant article publicat a Nueva Tribuna, ***Las misiones pedagógicas en la II República*** escrit per Edmundo Fyanas (1) hi trobem alguns comentaris que descriuen perfectament la funció de els *Misiones* :

Hablar de las Misiones Pedagógicas es hablar del krausismo y de la educación en España es hablar de la Institución Libre de Enseñanza. Todo esto, es la columna vertebral de este amplio proyecto de solidaridad cultural.

El krausismo español buscó superar el escollo de las dos Españas, planteando un modelo organicista de la sociedad humana estructurado en esferas y una voluntad de conciliación con un programa de preceptos básicos

Como decía Manuel Bartolomé Cossío, en diciembre de 1931:

“Somos una escuela ambulante que quiere ir de pueblo en pueblo. Pero una escuela donde no hay libros de matrícula, donde no hay que aprender con lágrimas, donde no se pondrá a nadie de rodillas como en otro tiempo.

Porque el gobierno de la República que nos envía, nos ha dicho que vengamos, ante todo, a las aldeas, a las más pobres, a las más escondidas y abandonadas, y que vengamos a enseñaros algo, algo que no sabéis por estar siempre tan solos y tan lejos de donde otros lo aprenden, y porque nadie hasta ahora ha venido a enseñároslo; pero que vengamos también, y lo primero, a divertirnos”.

Las Misiones Pedagógicas fueron un objeto claro de los conservadores, ya que desde el principio tuvieron una feroz campaña de opinión en su contra, promovida por sectores católicos, tradicionalistas y de derechas.

Este sector veía a las Misiones como el vehículo de propaganda de la República ya que la mayoría de sus inspiradores procedían de la Institución Libre de Enseñanza, y ésta, para esos grupos reaccionarios, estaban básicamente compuesta por masones anticlericales y toda una serie de calificativos despectivos, que hacían extensivos a las Misiones Pedagógicas.

Otras críticas, que se le atribuye al primer bienio republicano y por extensión a las Misiones Pedagógicas, fue la de no acometer el verdadero cambio necesario en el mundo rural, que era la reforma agraria.

Las Misiones Pedagógicas hicieron lo que se espera de un proyecto social: un buen diagnóstico y una buena intervención. Por un lado, se puso de manifiesto el análisis acertado de la necesidad cultural y educativa de España y, por otro, se mostró el camino por donde tenían que ir los esfuerzos para buscar una armonía cultural y educativa entre los ciudadanos de las urbes y del mundo rural.

Però la República més enllà del canvi del règim que va suposar va ser un projecte de reconvertir al societat espanyola en una societat més justa, més lliure i més igual.

La República va endegar una tasca ingent d'alfabetització, sobretot en el medi rural, per canviar el profund subdesenvolupament en què es trobava l'Estat.

Però no només van ser desitjos sinó que també hi va haver les aportacions econòmiques per fer-ho possible. Així, el pressupost destinat a *Instrucció Pública* va augmentar en el primer any un 50% i a partir d'aquí va tenir augments sostinguts.

La complicitat de la intel·lectualitat en aquesta voluntat de canvi va ajudar de manera notable. Molts dels inspiradors de les reformes provenien de la *Institució Lliure d'Ensenyament*, projecte pedagògic creat l'any 1876, estament de clara inspiració republicana i d'anhels de llibertat. Personatges com Azaña, Blas Cabrera, Antonio Machado, Picasso i un llarg etcètera van contribuir a mantenir viu l'esperit d'una profunda reforma en l'educació a l'Espanya Republicana fonamentada en que la cultura i l'educació era un instrument imprescindible per la inclusió i la cohesió social.

La república assumí amb claredat i sense embuts el principi que ***L'Estat havia d'exercir la responsabilitat i el lideratge en el camp de l'ensenyament.***

Alguns dels punts forts de la idea republicana de l'educació eren:

- ❖ L'educació forma part de la reforma social i política del país.
- ❖ L'educació com a fonament d'una nova concepció ètica de la societat.
- ❖ L'educació com a element d'alfabetització de la Espanya oblidada.
- ❖ L'educació com a element per generar un augment de persones graduades i augmentar el nivell cultural.
- ❖ L'educació republicana va implementar les gran corrents innovadores de la pedagogia europea, amb conceptes com l'Escola Nova. Aquesta escola renovada es basava en l'observació i l'experimentació seguint les propostes de Decroly (centres d'interès), Freinet (expressió lliure dels infants) i Montessori (encoratjar l'espontaneïtat de l'infant).

Els nous governants republicans creien fermament que una bona educació escolar asseguraria la permanència de l'ideal republicà. Volien que el professorat i l'alumnat fossin els primers ciutadans i ciutadanes de la República. El president Azaña afirmava que ***“la escuela pública debía ser el escudo de la República”***. A la nostra ciutat i a la comarca del Penedès hi hagué un col·lectiu de professorat que treballava amb el mètode Freinet, d'entre ells destaca Josep Benaiges que va ser assassinat pels falangistes a Burgos i Patricio Redondo que va ser el cap de CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada) a Vilanova i va marxar a l'exili mexicà, on es convertí en un dels referents mundials del mètode educatiu bast en les idees de Freinet

- ❖ L'educació republicana va comportar una nova manera de formar el professorat d'acord amb els fonaments de la llibertat.
- ❖ L'educació republicana va tendir a aconseguir una escola lliure, laica, coeducativa, gratuïta, i a Catalunya una escola catalana.
- ❖ L'educació republicana fa un increment molt significatiu del salari dels i les mestres, la qual cosa dona prestigi a la professió.

La república hi va posar recursos. Així va crear més de 16.000 escoles tot i que s'havia compromès a fer-ne més de 25.000, però les adversitats econòmiques i els impediments primer de l'acció de la dreta més reaccionària i l'esclat de la guerra després amb el cop d'estat dels militars, van fer impossible de complir-ho. Exemple d'aquestes construccions és l'escola a Vilanova i la Geltrú, avui coneguda com Pompeu Fabra, que just després de construir-se va ser ja inaugurada pel règim franquista batejant-la com José Antonio.

La República posava en el centre del debat i de la prioritat l'educació del país com el millor i major instrument de transformació de la societat. I certament en una Espanya endarrerida i amb poca qualitat cultural li calia l'esforç transformador que una bona educació comporta.

Es tractava d'educar unes generacions amb llibertat, coneixements, sentit cívic i crític, de formar ciutadania amb capacitat d'intervenir en la societat per millorar-la i per treure-la de l'atàvic retard i subdesenvolupament que portava fruit del caciquisme i les influències de l'església més tronada que tenia la societat espanyola.

Trencar el dogma amb la racionalitat.

Un resum clar de l'acció educativa republicana queda ben palesat en aquestes paraules:

“Durant la Segona República l'ensenyament a Catalunya va arribar al nivell més alt de tota la seva història. Els nens i les nenes, els nois i les noies reberen una formació laica, gratuïta, coeducativa, científica i activa amb metodologies fonamentades en els moderns corrents europeus de l'Escola Nova. I això gràcies a les polítiques establertes pels governs de l'Estat i el de la Generalitat de Catalunya. I de manera especial per la dedicació i el convenciment de molts mestres que no escatimaren esforços per millorar el país mitjançant l'escola i l'educació.”
(2) Així ho explica el pedagog i professor emèrit de la Universitat de Girona

Salomó Marquès, investigador de l'escola republicana, l'exili i la persecució dels docents considerats "escòria roja" pel règim del 39.

Però dissortadament tota aquesta magna obra va quedar paralitzada per la victòria de l'exèrcit franquista que va instaurar una dictadura militar i van eliminar de soca rel qualsevol element que recordés la feina feta per la república.

De manera resumida podríem dir que mentre que l'Escola Republicana estableix una educació pública allunyada del dogma de l'església, fonamentada en la voluntat d'alfabetització i d'aconseguir ciutadania que servís a la societat des de la llibertat i la democràcia. Tot això, fet des de l'escola pública, l'escola Única. En el Franquisme, pel contrari, l'església torna a ocupar un paper axial, canònic i constituent, gairebé tot passa per les seves mans i dona les orientacions pedagògiques. Tornen a voler influir en la vida pública i fer-ho a través de les escoles.

Si la república volia ciutadans i ciutadanes lliures, el franquisme volia súbdits i súbdites controlats, submisos i submises sense cap esperit crític.

Transformar la societat , objectiu republicà.

Conservar la jerarquia i controlar la societat objectiu del nacionalcatolicisme.

El valors cívics del republicanisme queden subvertits pels valors de l'església, la pàtria i el *Movimiento Nacional*. Tot plegat pretén que els nens i nenes es converteixin en soldats de Crist i de Franco.

Aquest text publicat a la *Voz de Galicia* el mateix 1936, ja fa intuir cap on anirà l'educació del regim feixista:

Ha comenzado ya esta cruzada. La imagen del Crucificado preside de nuevo nuestras escuelas. En ella aprenderán nuestros hijos la lección sublime del amor, del sacrificio, del valor del espíritu que nunca muere y permanece. Los maestros, los sacerdotes, todos los pregoneros de la verdad trabajarán hoy más que ayer en su tarea noble de sembradores. "Reconstrucción espiritual de España", La Voz de Galicia, 24/IX/1936.

Més clar l'aigua. Tota educació havia d'estar sota la mirada atenta del "crucificat" i naturalment la mà executora era l'església.

O la informació que recull Jesús Manuel García Díaz(3) en la seva tesi doctoral sobre la repressió del magisteri i l'escola republicana que és una mostra de com planteja el nou règim l'escola:

En la solemne clausura de la Asamblea del Magisterio Nacional en Salamanca, Franco había dicho que la escuela de la nueva España trataba de “inculcar a los niños el sentido de la misión de España en el mundo, el destino del sentido providencial que a nuestra Nación compete realizar en esta hora, el sentido de Imperio que se abre en la ruta de España; educarlos en el patriotismo tradicional y clásico del español neto, ciudadano perfecto y cristiano, consciente de sus deberes, servidor de los altos intereses de la Nación”.

L'entrada dels feixistes a les ciutats portava la fi de la guerra però s'entrava en una època incerta, plena d'inseguretats, pors i silencis.

Molt aviat però es va veure per on anaven els trets. La repressió, la persecució, la por com elements de delació es van concretar en una persecució sistemàtica, preparada, organitzada i amb un ànim venjatiu que no només té a veure amb els canvis ideològics sinó també amb revenges personals. Es tractava d'eliminar qualsevol bri del que va significar d'avenç el sistema republicà d'educació.

No sols l'església reprenia la seva educació fonamentada en la religió com el full de ruta de la societat imposant el seu criteri per damunt dels valors pedagògics, sinó que es tractava d'eliminar a les persones que van protagonitzar els més importants canvis de l'educació a la societat espanyola d'aquella època.

És cert que en període de guerra era difícil aplicar els principis pedagògics que van inspira les reformes republicanes tant pel que fa a continguts com pel que fa a infraestructures. Amb errors i encerts certament, en aquest sentit per aprofundir és recomanable la lectura del treball **L'Ensenyament a Vilanova durant la Guerra Civil (1936-1939)** de Francesc Puig Rovira(4):

”Aquestes són algunes notes disperses entorn de l'ensenyament a Vilanova durant la Guerra Civil, en nivells diferents del primari. És aplicable a Vilanova el comentari que fa Rafael Abella referit al conjunt del territori sota domini dels republicans: Tot el desig de posar una part del territori espanyol a un elevat nivell socio-cultural es va commoure i esberlar de mica en mica amb el creixent deteriorament i condicions de vida de la rereguarda republicana, en avançar la guerra, fins a quedar en res amb la derrota final”

A Cada ciutat “liberada” s'instauraven els comitès de depuració. Evidentment es tractava d'eliminar qualsevol presència i memòria del que havia estat l'educació republicana.

A Catalunya van funcionar a partir del 1939, les *comissions depuradores* presidies pel governador civil i formada per professorat addictes al règim i ciutadania, moltes vegades falangistes o de clara adscripció al Movimiento Nacional. La feina d'aquestes comissions, més enllà de ser un instrument de repressió, va consistir en apartar de la seva funció a qualsevol mestre que hagués tingut alguna activitat pro republicana al marge de la seva funció docent. Era, doncs, una clara persecució, ben planificada, estructurada jeràrquicament i pensada per eliminar qualsevol mostra del règim republicà o de la pedagogia que havien insaturat.

El franquisme es va acarnissar en el professorat ja que va considerar que eren el principal motor i difusor de les idees republicanes a través de les aules.

Aquella frase de Marcel·lí Domingo de que els mestres eren els primers ciutadans de la república va servir per buscar els arguments per destituir els i les mestres, per repudiar-los i per fer-los gairebé desaparèixer de la vida social dels pobles.

Buscaven la mort social d'aquelles persones.

Depurats i expulsats molts d'ells i elles van trobar feina en acadèmies privades que feien la vista grossa a la seva situació però també els negaven qualsevol dret i els pagaven sous de misèria. Es feia dramàticament palesa la frase de: passar més gana que un mestre d'escola.

Les bases legals de la depuració del Magisteri a la zona franquista cal cercar-les en el decret del 8 de novembre de 1936. En el decret ja s'hi intueix que hi haurà un canvi brutal en l'ensenyament perquè es va considerar que els i les mestres havien estat factors claus en formar una escola amb ànsies de modernització i llibertat i que els i les professionals calia que fossin depurats ja que eren transmissors d'ideologies perniciososes que havien transformat l'escola i així ho deixaven clar quan afirmaven que:

El hecho de que durante varias décadas el Magisterio, en todos sus grados y cada vez con más raras excepciones, haya estado influido y casi monopolizado por ideologías e instituciones disolventes, en abierta oposición con el genio y tradición nacional hace preciso que, en los momentos por que atravesamos, se lleve a cabo una revisión total y profunda en el personal de Instrucción Pública (...) extirpando así de raíz esas falsas doctrinas que con sus apóstoles han sido los principales factores de la trágica situación a que fue llevada nuestra patria.

A Catalunya el gener de l'any 1939, amb ja una bona part del territori ocupat es va derogar qualsevol legislació que hagués impulsat la Generalitat i de nou es van restablir les competències educatives al Ministerio de Educación Nacional i

naturalment un dels primers acords que es va prendre va ser suspendre de feina i sou a tots els i les mestres que havien passat a la Generalitat i eren també cessat tost el professorat que havia estat nomenat durant el període republicà. Tots havien de passar per un procés de depuració ideològic si voleïn tornar a posar-se al capdavant de les aules. Els i les mateixes mestres havien de demanar la depuració en un termini de quinze dies a comptar des de la “Liberació”.

Rapidesa en destruir tot allò que havia costat tant de construir.

Necessitat de tallar de soca rel qualsevol pòsit que hagués pogut quedar de les idees de l'escola republicana.

Si la depuració va ser aplicada a tot el funcionariat, en el cas dels i les mestres i professorat d'instituts va ser especialment dura, continuada i constant. El franquisme va considerar els i les mestres i el professorat com a persones desafectes al Movimiento Nacional i per tant era obligació de cada un d'ells o elles demostrar que eren afectes al nou règim.

És evident que en aquets procés de depuració va servir per “passar comptes”, “cobrar factures” de coses que res tenien veure amb la professió dels i les mestres. La delació entre el veïnatge instaurada pel règim va servir perquè les persones que volien guanyar punts davant les autoritats feixistes ajudessin molt a trobar càrrecs contra moltes persones.

També és evident que molts i moltes mestres ja van marxar directament cap a l'exili veient com actuaven les tropes “alliberadores”. I per tant, ja van voler estalviar-se el procés de depuració fet des de la revenja i de la voluntat de fer una neteja ideològica.

Altres van fer mans i mànigues per fer-se “perdonar”, per demostrar que no tenien res a veure amb les idees republicanes ni de l'Escola Nova.

Alguns va escarrassar-se en trobar el màxim d'avals entre capellans, falangistes, carlins i “gent d'ordre” que diguessin que eren bona persona, que era afecte al règim, en fi la humiliació pública. Alguns per redimir-se van optar per accions radicals. Ho explica molt bé l'escriptor Antoni Munné i Jordà en la seva magnífica i colpidora novel·la ***Dins el riu, entre els joncs:***

“Un segon jove s'allista per fer-se perdonar el seu passat republicà i catalanista, nomenat mestre per la República és depurat i represaliat i creu que allistant-se a combatre els comunistes amb la División Azul el seu expedient serà netejat i per tant podrà exercir la seva professió, professió que li agrada i es veu al llarg

del temps de combat intentant no perdre el sentit humà i concebre els espais i les relacions des de l'òptica d'un mestre..."(5)

Fins aquí podíem arribar.

Més d'un miler de mestres foren expulsats directament del magisteri a Catalunya, que conjuntament amb més va fer que les escoles quedessin sense mestres. Es poden compatibilitzar documentalment 564.269 expedients de depuració a l'Estat. Foren substituïts per mestres addictes al règim i provinents d'altres territoris i de l'exèrcit per tant amb una completa desinformació del país. L'operació d'espanyolitzar es va fer de manera estructurada i planificada.

Algunes causes de la depuració amb els recursos corresponents encara van durar fins els anys 60, més de vint anys després de la guerra encara el franquisme perseguia els i les mestres.

En el Web sobre l'exili del magisteri a Catalunya es donen dades clares: El franquisme va sancionar quasi la tercera part del magisteri català i la desena part dels i les mestres catalans va haver de fugir de l'estat espanyol.

I en el mateix Web es fa un resum definitiu sobre com va afectar la dictadura sobre l'escola:

La depuració de l'ensenyament, a Catalunya, va suposar l'estroncament de tota la tasca de millora de l'educació que s'havia iniciat al país a partir de principis del segle XX mitjançant la incorporació de les noves tècniques pedagògiques de l'Escola Nova, la feina feta per a la democratització de l'escola i la incorporació de la llengua catalana a la instrucció pública. A més va significar la supressió dels avenços que havien fet possible les activitats que contribuïen a millorar l'educació en general, com havien estat les colònies escolars de la Generalitat de Catalunya, o bé la millora pedagògica del professorat, com eren les Escoles d'Estiu.

Antonio Fco. Canales assenyala que:

"La repressió contra les persones culminava el procés de marginació de la vida pública duta a terme pel règim de tots els elements progressistes i democràtics de la societat vilanovina. Aquesta voluntat de "tabula rasa" del passat imposava sobre el vell ideari vilanovista de promoció local del qual les noves autoritats locals eren relativament partícips. Així Vilanova va perdre fins ben entrats els anys seixanta l'únic centre oficial d'ensenyament secundari en ser desmantellat

l'institut municipal i retornats els seus edificis als Pares Escolapis. De manera similar era clausurada “ Por formar parte de los organismos creados por los rojos” i cessant els seus empleats l'altra gran obra en matèria educativa de l'ajuntament republicà. El grup escolar que posteriorment reinagurat sota el nom de José Antonio...”(6)

Possiblement hi hagi hagut una certa idealització sobre el contingut de l'escola republicana, però els fets demostren que hi va haver una tasca ingent d'acostar la cultura i l'educació a la població arreu del país i encara que resumidament, les paraules d'una mestra exiliada és molt evident : **“Nosaltres els ensenyàvem a pensar, no pas a emmagatzemar”**(7). En aquesta senzilla frase hi ha el resum de la feina que va molestar, incomodar i posar en evidència al franquisme. Ells volien perpetuar una situació de submissió de la ciutadania i una escola que ajudés a pensar els era un enemic evident.

Hagueren de passar molts anys, fins a finals dels 60, on en el *Libro Blanco de la Educación* s'hi pot llegir :

“La reforma educativa es una revolución pacífica y silenciosa pero eficaz y profunda para conseguir una sociedad más justa y una vida cada vez más humana. Las viejas estructuras clasistas y caducas caerán y vendrá una sociedad más justa donde reinen la igualdad de oportunidades”.

Aquesta declaració feta l'any 1969 és, de fet, ja un principi del que després seria en bona part l'esperit de la transició. Aquest document de referència posava a discussió pública l'educació i va donar pas a *la Ley General de Educación* de 1970.

Resolia aquesta Llei els problemes de l'educació del país?. No, absolutament no. Però va ser un pas prou rellevant.

Així, doncs, la transició i la voluntat d'entroncar amb la tradició republicana de l'educació, cal situar-la abans de la mort del dictador i també cal deixar constància que des dels anys seixanta hi ha moviments estructurats i organitzats com Rosa Sensat (1965) que malden per recuperar i enllaçar amb la tradició republicana en el camp educatiu: l'anomenada Escola Activa.

Rosa Sensat compleix entre altres moltes aspectes, dues funcions cabdals. Per una banda, recuperar els noms fonamentals en la nova pedagogia: Makarenko, Montessori, Freinet, Ferriere, Cousinet, Petersen, Decroly, Freire...etc, i adaptar el seus postulats teòrics a la realitat del moment i en segon lloc amb la formació del professorat que, sortint orfes pedagògicament de les Escoles Normals, necessitaven una formació real,

l·ligada al territori i l·ligada a les necessitats del moment. Es recomencen les Escoles d'Estiu enllaçant amb les escoles de l'època de la República, les Converses Pedagògiques de l'any 1914 promogudes per la Mancomunitat. A rel d'aquestes actuacions es crea la Coordinació Escolar que naixia amb la voluntat de crear unes escoles d'arrel catalana i que recollia els plantejaments pedagògics de l'Escola Nova que ja s'havia fet en època republicana. Aquestes escoles van ser pioneres en introduir el català i la tradició de modernitat pedagògica a Catalunya.

Va costar, però l'educació a Catalunya enllaça amb l'ingent tasca de l'escola republicana, l'època franquista quedarà com una taca negra en la història de la pedagogia del país.

Per acabar dues reflexions que crec que mostren la força de les idees de l'escola republicana.

*“No es pot viure plenament la pròpia llibertat sense conèixer el passat que ha conformat el que som. Mai la ignorància i l'evasió poden ser guies adequades del present”. Amb aquestes paraules de l'escriptora Monika Zgustová comença el llibre de Salomó Marquès, 1939: *l'Exili del magisteri a Catalunya*(7)*

I aquesta afirmació del gran historiador Josep Fontana (8):

Vivimos en tiempos de revisionismo en que se pretende sostener que en la contienda civil española ambos bandos fueron igualmente culpables y que la sublevación militar de julio de 1936 fue una consecuencia inevitable de los errores y abusos del régimen republicano. Pienso, por el contrario, que un análisis de lo realizado por cada uno de los dos bandos muestra que les movían razones muy distintas. Y que es imposible entender lo que significó la Segunda República Española, y los motivos por los que la combatieron los sublevados de 1936, si se pasan por alto diferencias tan fundamentales como ésta: la República construyó escuelas, creó bibliotecas y formó maestros; el "régimen del 18 de julio" se dedicó desde el primer momento a cerrar escuelas, quemar libros y asesinar maestros.

Potser es pot dir més alt però no més clar.

Notes:

- (1) Fayanas, Edmundo, (23 de març de 2020). Las misiones pedagógicas en la II República. *Nuevatribuna.es*,

(<https://www.nuevatribuna.es/articulo/cultura---ocio/misionespedagogicas-iirepublica-historia-espana-cultura/20200323150005172507.html>)
- (2) Vinyoles Casas, Carme, (22 de desembre de 2020). Mestres de la República. *El Punt Avui*,
(<https://www.elpuntavui.cat/opinio/article/8-articles/1898031-mestres-de-la-republica.html>)
- (3) García Díaz, José Manuel (2017). *La depuración del magisterio nacional en A Coruña* (tesis doctoral). Universidad de Vigo. Vigo.
- (4) Puig Rovira, Francesc (1993). L'ensenyament a Vilanova durant la Guerra Civil (1936-1939). *Miscel.lània Penedesenca* 1992, pàg. 349-408.
- (5) Munné-Jordà, Antoni, (2018). *Dins el riu, entre els joncs*. Barcelona. Editorial Males Herbes.
- (6) Canales Serrano, Antonio Fco. (1993). *Passatgers de la mateixa barca*. Lleida. ECD. Diputació de Lleida.
- (7) Mestre, Anna, (2019). Entrevista a Salamó Marquès. *Rosa Sensat*.
<https://www.rosasensat.org/lescola-franquisme-volia-fer-subdits-i-la-republicana-volia-fer-ciudadans/>
- (8) Fontana, Josep. (10 agost del 2006). La caza del maestro. *El País*.
https://elpais.com/diario/2006/08/10/opinion/1155160805_850215.html